

Monitieteellinen diskurssi

Teun A. van Dijkin haastattelu

Muhkea monisivuinen julkaisuluettelo esittelee vakuuttavasti professori Teun A. van Dijkin 35 monografiaa, lähes 200 artikkelia ja useamman diskurssin tutkimiseen liittyvän lehden päätoimittajuutta. Syntyneeseen mielikuvaan verrattuna professori yllättää välittömyydellään ja nuoruudellaan. Van Dijk on toiminut diskurssin tutkimuksen professorina Amsterdamin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen laitoksella jo 14 vuotta, ja häntä pidetään yhtenä koko tieteenalan perustajista.

Van Dijk on yli 30-vuotisen akateemisen uransa aikana liikkunut kirjallisuustieteestä ja kielitieteestä kognitiivisen psykologian kautta yhteiskunnallisiin tieteisiin. Siirtyminen kirjallisuuden tutkimisesta, joka sisälsi jopa tutkielmia Ruotsin modernista runoudesta, tapahtui väitöskirjan valmistelun yhteydessä 60- ja 70-lukujen taitteessa. Väitöskirja käsitteli tekstin koherenssia ja tekstikielioppia. Pian tämän jälkeen van Dijk esitteli tekstin makrorakenteen käsitteen, jolla viitataan diskurssin globaaliin merkitykseen.

— 1970-luvun alussa kielitieteilijät eivät olleet kiinnostuneita tämän tyyppisistä diskurssirakenteista. Tekstikieliopissa ei ollut makrorakenteen käsitettä, mikä oli outoa. Niinpä esittelin erilaisen käsitteen tekstin rakenteesta. Makrorakenne on hyvin selkeä käsite, helppo määrittellä, ja sillä on hyvin vakaa psykologinen perusta. Jos minkään diskurssirakenteen olemassaolo on empiirisesti todistettu, niin se on makrorakenne. Eikä se ole mikään ihme, koska me manipuloimme kompleksisia diskursseja koko ajan tiivistämällä niitä ja poimimalla niistä ytimen. Makrorakenteella on erittäin selkeä vastaavuus todellisuudessa, ja tutkijat eri puolella maailmaa löytävät makrorakenteen yhä uudelleen.

— Aloitin tutkimukseni diskurssin semanttisista rakenteista, koherenssista ja makrorakenteista, mikä oli siihen aikaan vallavirrasta poikkeavaa tutkimusta. Ylipäätään ajanjakso 1964-1974 oli diskurssin tutkimuksen kannalta merkittävä ja innovatiivinen kausi. Monet diskurssianalyysin eri osa-alueet — kuten pragmatiikka, etnografia, sosiolingvistiikka, kehittyivät tuona aikana omiksi tunnistettaviksi alueiksi, ja tuolloin julkaistiin näiden alueen

ensimmäiset kirjat ja artikkelit.

— Osaksi syynä oli varmaan sattuma, mutta toisaalta kaikki nämä työt olivat reaktioita Chomskya ja syntaksia vastaan ja argumetoivat vallalla olevaa paradigmat vastaan.

Semanttisista rakenteista, joita van Dijk pitää työnsä ytimenä, hän siirtyi kognitioon.

— Kiinnostuin tekstin ymmärtämisen ja tuottamisen prosesseista, ja tutustuin psykologi Walter Kintschiin, joka oli kiinnostunut samoista asioista. Monivuotinen yhteistyöni hänen kanssaan oli erittäin hedelmällistä.

— Huomasin kuitenkin 80-luvun alussa, etteivät kyseessä olleet vain kognitiot yksistään, vaan että niillä on myös sosiaalinen ulottuvuus, kuten asenteet ja mielipiteet. Kiinnostuin siitä, kuinka ennakkoluulot leviävät ja vahvistuvat yhteiskunnassa. Tästä alkoi monivuotinen tutkimustyöni rasismien ja diskurssin välisistä suhteista. Osana tätä tutkimusvaihetta tutkin myös mediaa ja erityisesti uutisia.

Van Dijk haluaa nyt palata takaisin teorioiden pariin ja jatkaa edelleen vallan ja diskurssin välisten suhteiden tarkastelua, tällä kertaa erityisesti ideologian käsitteen kautta.

— Rasismi on vain yksi osa vallan väärinkäytön ongelmaa yhteiskunnassa, jossa on monia muita vastakkainasetteluja, kuten naiset ja miehet, pohjoinen ja etelä sekä rikkaat ja köyhät.

— Haluan tietää kuinka ideologioita ilmaistaan ja vahvistetaan diskurssissa, mitkä ideologiat diskursiivisesti näyttävät, millainen sisäinen rakenne niillä on, ja kuinka ideologiat liittyvät sosiaalisiin rakenteisiin.

— Tutkin sosiaalisia rakenteita, kognitioita ja diskurssia sekä erityisesti näiden kolmen välisiä suhteita. Lähestystapani ideologioihin on poikkeuksellisen ja pyrin saamaan ideologiat esiin eksplisiittisemmin kuin useimmissa yhteiskuntatieteissä.

Hyvä diskurssin määritelmä

— Harva fysiikan johdantokirja alkaa luonnon määrittelemisellä tai vastaavasti kielitieteen kirja kielen määrittelemisellä. Peruskäsitteiden, kuten kulttuurin tai yhteiskunnan, määritteleminen on mahdottomuus.

— Nämä määritelmät ovat niin yleisiä ja epämääräisiä, ettei niissä ole paljoakaan mieltä. Itse asiassa koko sosiologian kenttä määrittelee, mitä yhteiskunta on. Vastaavasti kaikki lingvistiset teoriat ja tutkimuskentät ovat kielen määritelmiä. Myös koko diskurssin tutkimusalue on diskurssin määritelmä.

— Jos kuitenkin käytännön syistä tarvitaan tarkempi diskurssin määritelmä, voidaan se määritellä usealla eri tavalla. Diskurssi voidaan määritellä vaikkapa viestinnälliseksi tahtumaksi tai kielitieteellisesti jollain tavoin koherentiksi lausejaksoksi. Kognitiivisessa määritelmässä diskurssi on lausejakso, jolla on malli kun taas viestinnällisen määritelmän mukaan diskurssi on kielen yksikön käyttämistä viestinnässä.

— Diskurssille voi antaa erilaisia määritelmiä riippuen siitä, mihin ulottuvuuteen tutkija haluaa keskittyä

— Hyvä diskurssin määritelmä on koko tieteenalan antama, ja jos tarvitaan käytännöllisempi määritelmä, riippuu se kunkin tutkijan työstä.

Teoria vai metodi?

Van Dijk luonnehtii diskurssianalyysiä tyypilliseksi poikkeusteolliseksi tutkimusalaksi ja näkee sen koostuvan erilaisista suuntauksista. Lähinnä historiallisesti perustavanlaatuisina osa-alueina van Dijk pitää antropologiaa, etnografiaa, kielitiedettä, sosiolingvistiikkaa ja pragmatiikkaa. Keskusteluanalyysin van Dijk nostaa esille erittäin keskeisenä ja vaikutusvaltaisena diskurssianalyysin osa-alueena. Kognitiivisen psykologian ja sosiaalipsykologian laajan tutkimuskentän kanssa diskurssianalyysillä on yhteisiä alueita. Myös viestintätieteiden alueella van Dijk näkee suunnattoman määrän erityyppisiä diskursseja, mm. mediadiskurssit, jotka vaativat analysointia, ja taas toisaalta diskurssi itsessään on viestintätieteissä tutkimuksen kohde. Diskurssianalyysin voi liittää myös muiden tieteenalojen diskurssien tutkimiseen, kuten vaikkapa lakidiskurssien tai historiallisten ja poliittisten diskurssien tutkimiseen. Näin kaikki ne tieteenalat, joilla on myös diskursiivinen ulottuvuus, muodostavat yhdessä diskurssianalyysin tieteenalan.

— Yhteiskuntatieteelliset ja humanistiset tieteet, kuten taiteet, historia, jopa taloustieteetkin, liittyvät tekstiin ja puheeseen, ja siksi ne ovat osia koko diskurssianalyysin tieteenalasta.

Van Dijk ei koe tarpeelliseksi tai suotavaksi vannoutua minkään suuntauksen kannattajaksi, vaan korostaa, että on monta tapaa tehdä diskurssianalyttistä tutkimusta, eikä yhtä ainoaa oikeaa. Hänen valintansa kulloisenkin suuntauksen puoleen riippuu siitä, millä käsitteillä tai teorioilla on merkitystä hänen tutkimusaiheensa kannalta.

— Minusta diskurssianalyysi on poikkeusteollinen tieteenala, jossa ihmiset eri tieteenaloilta tutkivat diskurssin eri dimensioita.

— Esimerkiksi Foucault tutkii diskursseja enemmänkin yleisellä, abstraktilla ja filosofisella tasolla, eikä hän missään osoita kuinka diskurssia voisi käytännössä analysoida. Foucault ei myöskään puhu konkreettisista tekstin rakenteista, vaan diskurssien järjestyksestä. Hän on pikemminkin diskurssien filosofi. Kaikki mistä Foucault puhuu, liittyy diskurssien vaikutusalueeseen, jota voidaan tutkia, mutta jos tutkija haluaa käytännössä analysoida diskurssia, on hänen käännyttävä muiden puoleen.

Monet mieltävät diskurssianalyysin metodipaketiksi ja van Dijkin kokemusten mukaan näin tapahtuu usein.

— Monesti ihmiset, jotka tutkivat jotain yhteiskunnallista kysymystä, vaikka rasismia tai seksismia, ajattelevat, että diskurssianalyysi on esimerkiksi osallistuvaan havainnointiin tai etnografiaan verrattavissa oleva metodi. Jostain näkökulmasta diskurssianalyysi voi tietysti ollakin metodi, mutta minun näkökulmastani se on kokonainen teoria. Tutkija ei voi noin vain mennä kirjastoon ja lainata kirjaa diskurssianalyysin metodista ja soveltaa sitä sitten omaan yhteiskunnalliseen tutkimusaiheeseensa.

— Jos tutkija sanoo tutkivansa yhteiskunnallista ongelmaa diskurssianalyysin avulla, se yleensä tarkoittaa sitä, että hän aikoo kerätä diskursiivista dataa, kuten keskusteluja, haastatteluja sekä dokumentteja ja aikoo ehkä analysoida kyseessä olevan yhteiskunnallisen aiheen ilmaisuja tai ilmenemismuotoja.

— Diskurssi on itsessään yhteiskunnallinen ilmiö, ei metodi, ja sitä täytyy tutkia kuten mitä tahansa yhteiskunnallista ilmiötä.

Van Dijk ei ihmettele sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin sekoittamista toisiinsa, sillä hänestä niiden välillä ei ole selvää eroa.

— Mitä enemmän tutkija analysoi hienosyisiä tekstin elementtejä itsessään, sitä enemmän se on diskurssianalyysiä, mutta jos tutkija alkaa esimerkiksi laskemaan kuinka usein nämä elementit ilmenevät, tekee hän silloin sisällönanalyysiä. Joten yleistäen sisällönanalyysi on enemmän kvantitatiivista kuin diskurssianalyysi, joka keskittyy enemmän tekstin rakenteisiin. Mutta nämä ovat tavallaan ääripäät, näiden välillä tutkija voi oikein hyvin soveltaa molempia. Tutkija voi esimerkiksi analysoida tyyliä, joka on yksi diskurssianalyysin muodoista. Tietyin vaiheen jälkeen hän voi alkaa laskea, kuinka usein joku tietty sana ilmenee koko aineistossa, joten hän vaihtuu tekemään sisällönanalyysiä.

— Diskurssianalytikolle on merkityksellistä tietää, että tietty malli tai kuvio on olemassa tekstissä, kun taas sisällönanalyysin tekijä haluaa tietää kuinka usein tämä malli ilmenee.

— Mielestäni koko sisällönanalyysin käsite on hämäävä, ja useissa tapauksissa olisi parempi puhua diskurssin kvantitatiivisesta analyysistä.

Monitieteellisyys ja kriittisyys

Van Dijk sanoo, ettei hänellä ole mitään tiettyä, yhtä omaa tapaa tehdä diskurssianalyysiä ja painottaa, ettei ole olemassakaan yhtä ainoaa oikeaa tapaa toimia tämän tyyppisellä tutkimusalalla.

— Olen jo monta vuotta ollut kiinnostunut asioista ja ongelmista, enkä ole ollut niinkään kiinnostunut yhdestä tavasta tehdä diskurssianalyysiä. Muutan mieltäni jatkuvasti enkä ole naimisissa yhden tavan kanssa. Diskurssianalyysin valinta riippuu tutkimuskysymyksistäni, ongelmistani ja aiheistani. Esimerkiksi yhtenä osana tutkimustani rasismista olin kiinnostunut tarinoiden rakenteista, joten sovelsin narratiivista analyysiä. Jos vaikuttaa, että tyylillä on erityinen merkitys työssäni, analysoin sitä. Jos taas tutkimukseni liittyy keskusteluihin, käytän keskusteluanalyysiä. Joskus keräämäni aineisto vaikuttaa analyysin valintaan.

— Jos olen kiinnostunut lingvivistisestä diskurssianalyysistä, teen tekstikielioppia, ja siten voin olla kiinnostunut tekstin ymmärtämisen psykologiasta, jolloin keskityn kognitioihin. Seuraavaksi saatan olla kiinnostunut yhteiskunnallisista kysymyksistä, jolloin taas tapani tehdä analyysiä on jokin muu.

Tällä hetkellä van Dijk kehittää ideologian käsitteen avulla monitieteellistä tutkimusta, jossa on elementtejä sosiaalipsykologiasta, valtiopoliittisesta, sosiologiasta, kielitieteestä ja kognitiivisesta psykologiasta.

— Jos minun pitäisi tiivistää, mikä on kantani omasta tavastani työskennellä tällä hetkellä, sanoisin, että elintärkeinä peruselementteinä on monitieteellisyys ja kriittisyys.

— Olen yleisesti kiinnostunut asioista, jotka liittyvät vaikuttamiseen, manipulointiin ja ihmisten dominointiin. Erityisen kiinnostunut olen epätasa-arvoon liittyvistä suhteista, joita lähestyn kriittisen diskurssianalyysin kautta. Lähestymistapani monitieteellisyys liittyy siihen tosiasiaan, että mielestäni monien tieteen alojen pitäisi olla mukana tarkastelemissa tätä erityisen monimutkaista objektiota, diskurssia.

— Kaikkein laajimmassa mielessä käsitykseni diskurssianalyysistä liittyy tiettyjen käsitteiden ja teorioiden relevanssiin suhteessa tutkimuskohteisiin.

Yhteinen ja jaettu kognitio

Van Dijk antaa tutkimuksissaan kognition käsitteelle usein varsin keskeisen aseman, mikä on herättänyt kysymyksiä. Van Dijkin mielestä kognitioilla on perustavanlaatuisen rooli hänen töissään yksinkertaisesti siksi, että kognitiot ovat yksi peruselementeistä niin yksilöissä kuin yhteiskunnassakin. Hänen näkemyksessään sosiaalinen kognitio sekä liittyy yhteiskuntaan että selittää sitä.

— Me kaikki puhumme sosiaalisista kognitioista, ja erilaiset asiat, kuten tieto, pitävät yhteiskuntaa koossa. Ei voi kuvitella yhteiskuntaa ilman yhteistä tietoa, ja yhteinen tieto on yhteiskunnan kognitiivinen ulottuvuus. Tieto, asenteet ja ideologiat ovat osa sosiaalisia ryhmiä, instituutioita, yhteiskuntaa ja koko kulttuuria. Sosiologi, joka ei tiedä sosiaalisesti jaetusta tiedosta, ei ole hyvä sosiologi, koska hän jättää huomioimatta yhden olennaisen piirteen yhteiskunnassa.

— Kuitenkin monet tutkijat käyttävät kaikenlaisia käsitteitä, jotka ovat sosiaalisen kognition käsitteitä. Monet esimerkiksi käyttävät sellaisia käsitteitä kuten tieto, jaettu tai yhteinen tieto, arkitieto ja yhteinen tulkinta. Silloin kun joku käyttää näitä käsitteitä, hän myös puhuu kognitioista.

— Sosiaalinen kognitio on yksinkertaisesti tutkimusala, joka tarkastelee kaikkia niitä asioita, joita ihmiset jakavat keskenään ja joilla on jotain tekemistä heidän ajatustensa ja mielen kanssa. Näitä ovat esimerkiksi tieto, ymmärtäminen ja suunnitteleminen. Sen sijaan että puhuisin epämääräisesti ymmärtämisestä ja tiedosta, analysoin mieluummin näitä käsitteitä ja niiden takana olevia kokonaisuuksia.

Kysymykset ja epäilyt johtuvat van Dijkin mielestä työn poikkeusteollisesta luonteesta.

— Monet tutkijat tutkivat yhtä omaan alaansa liittyvä asiaa: kielitieteilijät tutkivat esimerkiksi diskurssien kielipiillistä ja narratiivista rakennetta, psykologit mm. tekstin ymmärtämiseen liittyviä prosesseja, kun taas sosiologit ovat kiinnostuneet vuorovaikutuksen sosiaalisesta luonteesta. Ongelmia syntyy siitä, että suurin osa ihmisistä ei näe, kuinka eri asiat liittyvät toisiinsa. Omassa työssäni pyrin selvittämään diskurssin, kognition ja yhteiskunnan rakenteiden välisiä suhteita, sillä nämä eri osa-alueet liittyvät järjestelmällisesti toisiinsa, vaikkakin kyseiset suhteet ovat vielä paljolti piilossa.

— Ehkä jotkut ihmiset eivät ole tottuneita kognition käsitteeseen. Suurin osa ihmisistä ei tiedä paljoakaan psykologiasta, ja jo se luo ongelmia. Varmaankaan ongelmia ei tulisi, jos puhuisin yhteiskunnasta. Jokainen tietää mitä yhteiskunnalla tarkoitetaan ja mitä yhteiskuntatieteet ovat. Monien tieteenalan edustajille, kuten yhteiskunta- tai kielitieteilijöille, kognitio ei ole merkityksellinen juuri siksi, etteivät he tiedä siitä. Luonnollisesti psykologeilla ei ole tätä ongelmaa, mutta taas toisaalta valtaosa heistä ei käsittele yhteiskuntatieteellisiä käsitteitä.

— Kun käytän sanaa sosiaalinen kognitio, teen molempia: tutkin toisaalta kognitioita ja niiden rakenteita sekä toisaalta tutkin millaisia yhteiskunnallisia rooleja, vaikutuksia ja rajoja näillä kognitioilla on. Pyrin todellakin rehellisesti tutkimaan kahta asiaa, sekä sosiaalista että kognitiivista päädimensiota.

Van Dijkin mielestä merkityksen käsite on yhtä epämääräinen käsite kuin diskurssin käsite, ja eri tieteen alat antavat sille eri nimen tai sisällön.

— Koska minun teoriassani merkitys liittyy viestintään ja diskurssiin, se on siten jotain mentaalista, jotakin ihmisten ajatuksissa ja mielessä. Jos sosiologit ajattelevat, että merki-

tys on jotain yksilöllistä ja siksi ei sosiaalista, on heillä ongelmia argumentoidessaan jonkin yksilöllisen merkityksellisyydestä koko yhteiskunnalle. Mielestäni monet merkitykset ovat myös jaettuja ja meille kaikille yhteisiä. Näin merkityksellä on myös sosiaalinen puolensa.

— Teoriat merkityksistä ovat yhtä monitieteellisiä kuin ovat diskurssiteoriatkin. Merkityksiin liittyvät teoriat ovat vain yleisempiä, koska merkitys ei ole sidottu yksistään luonnolliseen kieleen.

— Minun näkemykseni mukaan merkitys pitäisi eksplikoida kognition termin avulla. Tulkinta ja merkitys on monessa suhteessa sama asia.

Myös kontekstin käsitteen van Dijk arvioi epämääräiseksi.

— Puhuessaan kontekstista ihmiset eivät määrittele sitä. Mielestäni kontekstilla on erityinen merkitys vain, jos se suhteutetaan tekstiin ja diskurssiin. Merkityksellisiä ovat ne sosiaalisen kontekstin elementit, jotka jollain tavoin järjestelmällisesti vaikuttavat diskurssin rakenteeseen. Tällaisia elementtejä ovat esimerkiksi ikä, sukupuoli, etnisuus ja rotu.

Heikkojen puolesta vahvoja vastaan

Van Dijkin työhön on 80-luvun alusta liittynyt kriittinen perspektiivi, lähinnä kriittisen diskurssianalyysin kautta. Van Dijk kertoo monien asioiden vaikuttaneen hänen kriittiseen suuntautumiseensa.

— Työskenneltyäni vuosia tekstin ymmärtämisen ja kognition parissa, huomasin että kognitioissa on myös sosiaalinen puoli, ja toisaalta taas diskurssia käytetään toisten ihmisten dominoimiseen. Erityisesti länsimaisissa yhteiskunnissa yksi epätasa-arvoisuuden muodoista on rasismi. Halusin tutkia kuinka diskursseja käytetään säilyttämään ja legitimoimaan rasistista epätasa-arvoisuutta. Toisaalta tähän käänteeseen vaikutti osaltaan myös se, että 80-luvun alussa opetin ensimmäisiä kertojani kolmansissa maissa ja kohtasin köyhyyden ja epätasa-arvoisuuden huomattavasti läheisemmin. Palattuani takaisin Hollantiin huomasin kuinka samanlaista epätasa-arvoisuutta on olemassa myös siellä, lähinnä enemmistön ja vähemmistöjen välillä. Nämä kokemukset johdattivat minut rasismien tutkimiseen ja kriittisen diskurssianalyysin pariin.

Van Dijkin mielestä kriittisen diskurssianalyysin perustat löytyvät kriittisestä tieteestä yleensä ja siitä, mitä kriittisen tutkimuksen tekeminen tarkoittaa.

— Kriittisinä tutkijoina emme halua ainoastaan kuvailla tai analysoida tutkittavaa ilmiötä, vaan kyseessä on myös meidän paikkamme ja asenteemme tutkijoina. Tieteen edustajina meidän tulee ottaa kantaa ja valita puolemme. Onpa tieteenala sitten mikä tahansa, kriittinen tutkimus tarkoittaa oman puolen valitsemista. Koko tässä vallan ja dominoinnin kentässä kriittisinä diskurssianalytikkoina olemme dominoitujen ryhmien puolesta vallassa olevia vastaan. Näkökulmamme on siis dominoidun ryhmän, kuten naisten tai vähemmistöjen, ja pyrimme osaltamme edistämään heidän asemaansa. Tavoitteenamme on kiinnittää huomiota dominointiin ja valtaan heikompien näkökulmasta ja kritisoida eliittiä ja vahvoja, jotka pyrkivät säilyttämään valtansa.

— Vallan käsite liittyy moniin eri tieteenaloihin, mutta kriittisessä diskurssianalyysissä keskitytään tutkimaan niitä tapoja, joilla valta liittyy diskurssiin. Kriittinen diskurssianalytikko on kiinnostunut tavoista, joita käytetään tällaisen vallan ylläpitämiseen, lisäämiseen ja legitimoimiseen.

— Yksityiskohtaisessa analyysissä voidaan tarkastella diskurssien elementtejä, jotka liittyvät tietyn tyyppisen vallan säilyttämiseen tai vahvistamiseen: sanavalinnat, vuorojen vaihtuminen, kunnioituksen tai kohteliaisuuden taso, retoristen strategioiden käyttäminen. Itse asiassa kaikki diskurssien eri tasot, joita voidaan analysoida, voivat lisätä, vahvistaa ja ilmaista valtaa. Vallan ja diskurssin väliset suhteet ovat erittäin monimutkaiset, koska ne liittyvät sekä vallan ilmaisuun diskurssissa että ihmisten vaikuttamiseen ja manipuloimiseen. Tämä manipulatiivisuus on yksi keskeinen vallan piirre.

Van Dijkin itsensäkin mielestä kritiikki hänen negatiivista vallankäsitetään kohtaan on oikeutettu, eikä hän halua kiistää missään suhteessa positiivisenkaan vallan olemassaoloa.

— Johan pelkästään feministisen liikkeen valta kertoo, että myönteistä valtaa on olemassa. Olen eksplisiittisesti sanonut, että en keskity niinkään valtaan, vaan vallan väärinkäyttöön. Tätä vallan väärinkäyttöä olen pyrkinyt määrittelemään edelleen, mikä ei ole helppoa. Vallan väärinkäyttö liittyy mm. tasa-arvoisuuden sääntöihin, perusarvoihin ja normeihin liittyviin asioiden rikkomiseen ja loukkaamiseen. Heti kun näitä peruskriteereitä loukataan, kyseessä on vallan väärinkäyttö. Vallan väärinkäyttäminen perustuu henkilön aseman ja resurssien käyttämiseen omien etujen tai tavoitteiden edistämiseksi. Pohjimmiltaan on kyse ihmisoikeuksien loukkaamisesta.

Van Dijk vertaa kriittistä diskurssianalyysiä ekologien toimintaan puhtaan luonnon puolesta tai lääketieteen edustajien toimintaan sairauksien voittamiseksi.

— Niin pian kuin jonkin tyyppistä tasa-arvoisuutta loukataan diskurssin avulla, kyseessä on itse asiassa ihmisoikeuksien loukkaaminen.

— Yhteiskunnassa on jotain pielessä, jos valtaa käytetään väärin siten, että ihmisiin tai heidän asemaansa vaikutetaan negatiivisella tavalla. Näin tapahtuu esimerkiksi vähemmistöjen kohdalla, jos rasistisia rakenteita vahvistetaan ja legitimoidaan. Tätä prosessia voi vastustaa, ja yksi journalistinen tapa on raportoida etnisistä tapahtumista tavalla, joka ei vahvista negatiivisia stereotyyppiä, ennakkoluuloja tai rasismia, vaan edistää antirasismia, monikulttuurisuutta ja moninaisuutta.

Van Dijk painottaa kriittiseen diskurssianalyysin kuuluvaa käytännöllistä puolta. Hänen mielestään sovelluksilla on ollut käytännön merkitystä, kuten ei-seksistinen kieli feministinen lingvistiikan tuloksena tai ei-rasistiset oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin seurauksena.

— Voi olla että nämä tulokset eivät ole kovin vaikuttavia, mutta ainakin jotakin on saatu aikaan ja lisää sovelluksia on tulossa koko ajan.

Mediat osana rasismin ongelmaa

Osana laajaa rasismiin ja diskurssiin liittyneitä tutkimusta van Dijk on tarkastellut myös medioiden, erityisesti uutisten roolia etnisen epätasa-arvoisuuden ylläpitämisessä ja vahvistamisessa. Hänen mielestään mediat ovat usein osa rasismin ongelmaa länsimaissa.

— Tottakai mediat voivat toimia myös vähemmistöjen puolesta. Kaikki diskurssit, media, tieteelliset, poliittiset diskurssit, voivat toimia niin puolesta kuin vastaanakin. Mediat voivat ottaa myös vähemmistöjen näkökulman, mutta ne eivät, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, tee sitä. Yleensä mediat vahvistavat vallalla olevaa negatiivista näkemystä vähemmistöistä sen sijaan, että heistä raportoitaisiin eri tavoin, siis siten, että hekin saisivat

puhua uutisissa itsestään tai näkökulmastaan. Ylipäätään mediat voisivat raportoida rasismista ja syrjinnästä ja aktivoida siten yleistä keskustelua aiheesta.

— Mediat ovat osa rasismin ongelmaa jo pelkästään siksi, että ne kuuluvat yhteiskunnan vallitseviin rakenteisiin. Mediat toimivat harvoin rasismin vastaisesti, ja itseasiassa ne suhtautuvat usein väheksyvästi antirasismiin. Medioiden olisi pitänyt muuttua jo pitkä aika sitten, nyt on jo monessa suhteessa liian myöhäistä.

Van Dijkin mielestä toivoa antaa jonkin verran naisten aseman parantuminen, vaikka se on ollutkin hidasta eikä vielä läheskään riittävä.

— Naisia palkataan toimittajiksi koko ajan enemmän, ja naisten näkökulmaa otetaan aikaisempaa enemmän huomioon. Naisista on tullut aktiivisia tekijöitä. Naisia on vähintään 50 prosenttia yhteiskunnasta, yhä useammat naiset saavat hyvän koulutuksen sekä yhä

useammasta naisesta tulee toimittajia, joten hiljalleen asia ratkeaa itsestään. Vähemmistöjen kohdalla muutos on vaikeampi juuri heidän vähemmistö-statuksensa vuoksi. Heidän on vaikea saada toimittajat kuuntelemaan heitä tai kiinnostumaan heistä. Monikaan toimittaja ei tunne vähemmistöjen edustajia henkilökohtaisesti.

— Harva toimittaja pitää itseään rasistisena, päinvastoin. He eivät miellä tukevansa rasismia tai ennakkoluuloisuutta, vaikka usein käytännön toimitustyössä he vahvistavat negatiivisia stereotyyppioita, esimerkiksi pääotsikoinnilla, keskittymällä vähemmistöjen rikoksiin ja lausetason sanavalinnoilla.

— Voi tietysti yrittää vaikuttaa toimittajiin, kouluttaa heidät paremmin ja näyttää heille, mitä tapahtuu ellei rasismia kritisoi. Epäilevälle toimittajalle voi osoittaa Jugoslaviaa tai Ruandaa, ja sanoa että tämä seuraa rasististen rakenteiden tukemisesta ja ennakkoluulojen vahvistamisesta. Jos et tee mitään rasismia vastaan, olet jo osa ongelmaa.

Teksti: Sari Pietikäinen

Kuvat: Pekka Rötönen